

Anuk Arudpragasam

Het verhaal van
een kort huwelijk

VERTAALD DOOR
HIEN MONTIJN

2017

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM | ANTWERPEN

1

DE MEESTE KINDEREN hebben twee hele benen en twee hele armen, maar de kleine zesjarige die Dinesh in zijn armen droeg had al een been verloren, het rechter, vanaf net boven de knie, en stond nu op het punt zijn rechterarm te verliezen. Door granaatscherven waren zijn hand en onderarm al gedesintegreerd tot een zachte, vormloze massa die deels op de grond droop, deels samenklonterde en voor de rest zwartgeblakerd was. Drie vingers waren al helemaal weg en onmogelijk nog te achterhalen, en de twee resterende, de wijsvinger en de duim, bungelden aan heel dunne draadjes aan zijn hand. Ze deinden onzeker en zachtjes tegen elkaar tikkend in de lucht, tot Dinesh bij de operatieruimte aankwam, waar hij op de grond knielde en de jongen voorzichtig op een vrij stuk zeil neerlegde. Zo te zien bewoog zijn borst nauwelijks. Zijn ogen waren dicht en zijn gezicht was kalm, onwetend. Het was overduidelijk dat hij er niet best aan toe was, maar voorlopig ging het om de veiligheid van de jongen. De dokter zou spoedig komen en de operatie verrichten, en de arm zou binnen de kortste tijd even mooi helen als de geamputeerde dij al was geheeld. Dinesh richtte zijn blik op de dij en bestudeerde de gladde, eigenaardig welgevormde ronde stomp.

Volgens het zusje van de jongen was die verminking het gevolg van een vier maanden eerder ontplofte landmijn, hetzelfde ongeluk waarbij ook hun ouders omkwamen. De amputatie was in een nabijgelegen hospitaal uitgevoerd, een van de weinige die toen nog in bedrijf waren; op de haarloze huid waren nauwelijks littekens en zelfs de hechtingen waren met moeite te zien. In de afgelopen maanden had Dinesh tientallen geamputeerde mensen met dergelijke stompen gezien, in verschillende stadia van herstel, afhankelijk van hoe lang geleden de ingreep had plaatsgevonden, maar op de een of andere manier kon hij nog steeds niet de werkelijkheid van al deze afgeknotte ledematen bevatten. Ergens leken ze nep of verbeelding. Om deze gedachte te verdrijven, hoefde hij natuurlijk alleen maar zijn arm uit te steken en het lichaamsdeel vóór hem aan te raken om voor eens en altijd te weten te komen of de huid om de stomp net zo glad aanvoelde als ze leek te zijn of eigenlijk ruw was, of je onderhuids het harde bot kon voelen of dat dat ding dat eruitzag als beurs fruit inderdaad zacht was, maar Dinesh verroerde zich niet, misschien uit angst het kind wakker te maken of om een andere reden. Hij zat daar gewoon met zijn gezicht op enkele centimeters van de stomp, volledig roerloos.

De dokter kwam met een van de verpleegsters vlak achter hem aan, knielde zonder iets te zeggen op het zeil en bekeek de verminkte onderarm. Er was geen chirurgisch materiaal in de kliniek, geen verdovingsmiddelen, algehele noch lokale, geen pijnbestrijders of antibiotica, maar uit het gezicht van de dokter viel op te maken dat er geen andere keuze was dan aan het werk te gaan. Hij gebaarde de verpleegster om de linkerarm en het linkerbeen van de jongen tegen de grond te drukken en Dinesh om het hoofd en de rechterschouder vast te houden. Hij hield het keukenmes dat voor het amputeren werd gebruikt om-

hoog, verifieerde dat het naar behoren schoon was en met een knik naar zijn twee assistenten plaatste hij de scherpe punt vlak onder de rechterelleboog. Dinesh zette zich schrap. De dokter drukte door, de punt sneed en de jongen die tot dan toe in een diepe, stille slaap had verkeerd, kwam tot leven. Hij opende zijn ogen, de aderen in zijn hals en langs zijn slapen zwollen op en hij slaakte een zachte kreet die onophoudelijk aanhield, terwijl de dokter, die langzaam was begonnen in de hoop dat de jongen zolang de operatie duurde bewusteloos zou blijven, nu stevig, zonder te aarzelen, door het vlees zaagde. Bloed druppelde op het zeil en stroomde weg op de grond. In de veilige beschutting van zijn schoot streelde Dinesh het kleine hoofd van de jongen. Je kon slechts gissen of het een goede zaak was dat hij zijn rechterarm kwijtraakte en niet zijn linker. Het evenwicht van de jongen was uiteraard niet gebaat bij alleen een linkerarm en een linkerbeen, maar welbeschouwd zou hij slechter af zijn geweest met een rechterarm en een linkerbeen, of een linkerarm en een rechterbeen, want als je erover nadacht waren dat minder gelijkmatig uitgebalanceerde combinaties. Met twee goede ledematen aan tegenovergestelde kanten zou de jongen natuurlijk met een kruk kunnen lopen, want hij zou met zijn goede arm de kruk kunnen vasthouden die het slechte been verving. Maar uiteindelijk hing het ervan af welk hulpmiddel de jongen ter beschikking zou staan wanneer hij eenmaal hersteld was. Rolstoel, krukken of alleen zijn ene been, en dus was het voorlopig te vroeg om te kunnen zeggen of hij wel of niet had geboft.

De dokter sneed nog steeds door het vlees, niet met snelle, efficiënte halen, maar met ongelijke, zagende bewegingen. Zijn gezicht bleef onbewogen, ook toen het mes langs het bot rasp-te, alsof de ogen die de gebeurtenis gadesloegen aan iemand anders toebehoorden dan degene wiens handen de amputatie

verrichtten. Dinesh had geen idee hoe de dokter dit dag in, dag uit kon doen. Het was bekend dat hij, toen de frontlinies oostwaarts opschoven, uit eigen beweging had verkozen achter te blijven om degenen die daar vastzaten te helpen en niet mee te verhuizen naar de veilige regeringsgebieden. Terwijl het ene na het andere hospitaal door granaatvuur verwoest werd, ging hij van het ene naar het andere, en toen de week ervoor het laatste lokale hospitaal waar hij in het kamp gewerkt had was beschoten, besloot hij samen met een kleine medische staf om van het naburige verlaten schoolgebouw een noodkliniek te maken, in de hoop dat dat onopvallend genoeg was om gewonde burgers in veiligheid te kunnen behandelen. Ze runden de kliniek volgens een soort lopendebandmethode: allereerst droegen vrijwilligers de gewonden naar de operatieruimte, waar verpleegsters de wonden schoonmaakten en elk slachtoffer zo goed als mogelijk klaarmaakten voor de ingreep, vervolgens kwam de dokter, die de ingreep uitvoerde en meteen doorging naar de volgende persoon, terwijl hij het hechten van de wonden en het aanleggen van verband aan de verpleegsters overliet, tenzij het om een kind ging; in dat geval stond de dokter erop alles zelf te doen. Daarna werd de gewonde overgebracht naar de voorkant van de kliniek; daar werd hij, terwijl familieleden hem gezelschap hielden, om de zoveel tijd onderzocht door de verpleegsters en ofwel hij herstelde en kon al gauw op eigen kracht de kliniek verlaten ofwel hij stierf en dan moesten vrijwilligers hem wegdragen om hem te begraven. Zo ging de dokter dag in dag uit van de vroege ochtend tot de late avond van patiënt naar patiënt, terwijl hij hoegenaamd geen emotie toonde tijdens het uitvoeren van zijn operaties, nooit moe werd en nauwelijks rust nam, behalve twee keer per dag om te eten, en 's nachts enkele uren waarin hij probeerde te slapen. Dinesh wist dat hij een bijzonder mens was, die

niet genoeg geprezen kon worden, maar uit zijn gezicht viel niet op te maken hoe hij op deze manier had kunnen doorgaan en of hij nog enig gevoel bezat.

Het doffe geluid van het mes door het vlees werd vervangen door het schrapen van de tanden tegen het zeil en ten slotte hield het snijden op. Het hoofd van het kind lag slap in Dinesh' schoot, zijn gezicht weer onwetend.

De dokter hield wat restte van de arm, die nu net onder de elleboog eindigde, omhoog en ving met een doek het nog druipende bloed op. Met een ander, in water gekookt en met jodium doordrenkt doekje depte hij de wond, zette de dunne flapjes overtollige huid zorgvuldig vast en verbond de wond ten slotte behendig met een van hun laatste rollen verband. Toen alles was gedaan, nam de dokter de jongen in zijn armen en liep met de verpleegster weg op zoek naar een kalme plek waar hij kon rusten. Dinesh, wiens taak het was op te ruimen, staaarde naar de kleine bloederige hand en onderarm en vroeg zich af wat hij daarmee moest doen. Uiteraard lagen er her en der verspreid in het kamp volop naakte lichaamsdelen, vingers, tenen, ellebogen en dijen, zoveel dat niemand er wat van zou zeggen als hij de arm gewoon onder een struik of naast een boom zou achterlaten. Maar die andere lichaamsdelen waren anoniem, terwijl dit lichaamsdeel aan iemand had toebehoord, en dat betekende, meende hij, dat het op een fatsoenlijke manier opgeruimd moest worden. Hij kon het misschien begraven of verbranden, maar hij vond het eng om het aan te raken. Niet vanwege het bloed; het bloed van het kind had al vlekken op zijn handen en sarong gemaakt, maar omdat hij het zachte, net geamputeerde vlees niet tussen zijn vingers wilde voelen, de warmte van een lichaamsdeel dat zojuist nog leefde. Hij zou veel liever wachten tot al het bloed was weggelopen en het lichaamsdeel was verstijfd; als hij dan de geamputeerde arm

oppakte, zou het net zijn of hij een stok of een tak oppakte, niet dat het erg veel zou uitmaken, maar wel iets. Terwijl hij zat te piekeren, kwam een meisje met heel dunne enkels en lange brede voeten zijn kant uit lopen; ze had haar armen strak om haar borst geslagen en met haar vingers friemelde ze aan de zijkanten van haar jurk. Ze was het oudere zusje van de jongen, zijn enige nog levende familie, en ze kwam uit de kliniek, waar men haar tijdens de ingreep had laten wachten. Zonder een woord voor of een blik op Dinesh, zonder te huilen, maar met ogen die nog gezwollen en nat waren, knielde ze voor het bloederige zeil en spreidde een stuk afgescheurde sari uit over waar haar broertje zojuist had gelegen. Ze pakte voorzichtig het geamputeerde lichaamsdeel op, zodat de hand niet van de onderarm afviel en de vingers niet van de hand vielen, en legde dat zorgvuldig op de rand van de stof. Heel omzichtig rolde ze de stof om het lichaamsdeel, in meerdere lagen materiaal, als was het een sierlijk gouden juweel of iets wat aan bederf onderhevig was en voor een lange reis bewaard moest worden, en toen het zo volledig was ingepakt dat alleen nog de sari zichtbaar was, stond ze langzaam op, hield het ding tegen haar borst, draaide zich zonder iets te zeggen om en liep weg.

Het was laat op de middag van een roerloze, bewolkte dag. Dinesh verplaatste zijn gewicht naar zijn benen en hees zich omhoog. Hij bleef even staan om de duizeligheid van het overeind komen te laten afebber, richtte vervolgens zijn blik op de grond voor hem en begon in westelijke richting van de kliniek vandaan te lopen. Het had de afgelopen nacht slechts een beetje geregend, maar de okerkleurige grond tussen de zeilen was donkerbruin gekleurd en geglaceerd met een laag zachte rode slijk. Om niet in de brij uit te glijden of op de her en der verspreid liggende han-

den en voeten te trappen liep Dinesh met lange, soepele stappen over de lichamen, waarbij hij zich ervan vergewiste bij elke stap eerst zijn voorste voet goed neergezet te hebben voor hij zijn andere voet van de grond lichtte. Hij nam het zich een beetje kwalijk dat hij wegging, maar de dringende operaties waren min of meer gedaan en er was, voorlopig althans, weinig te doen. Sinds de beschieting had hij de gehele dag rondom de kliniek geholpen en hadden de gewonde en treurende mensen met hun kreten zijn oren doen tuiten, en het enige wat hij nu wilde was een rustig plekje om te zitten, uit te rusten en te denken, een plek waar hij in alle rust kon nadenken over het voorstel dat hem eerder op de ochtend was gedaan. Hij stond iets ten noorden van de kliniek een graf te graven, toen een lange, enigszins gebogen man die hij ergens van kende, maar waarvan wist hij niet meer, zijn hand had gegrepen, zichzelf had voorgesteld als Somasundaram en hem haastig terzijde had genomen. Onverwachts onderbroken in zijn rustige, soepele graafritme had Dinesh zijn best gedaan zijn ont-hutsing te onderdrukken en te begrijpen wat er gebeurde. Hij had hem de dag ervoor in de kliniek aan het werk gezien, zei de man, en het was duidelijk dat hij een goede jongen was, dat hij enige opleiding had genoten, dat hij verantwoordelijkheidsgevoel had en de juiste leeftijd. Ganga, zijn enige kind nadat haar broer twee weken eerder gedood was, was ook een goed meisje. Ze was knap, en intelligent en had verantwoordelijkheidsgevoel, maar vooral was ze, en daar ging het om, een goed meisje. Terwijl hij dit zei, met zijn gele ogen, zijn onverzorgde haren, zijn hals en verwilderde gezicht bedekt onder een grijze korst, keek hij Dinesh aan. Toen sloeg hij zijn ogen neer. Eigenlijk wilde hij niet dat ze trouwde, hij wilde alleen maar dat ze veilig was en dicht bij hem, want hij zou het niet kunnen verdragen ook haar te verliezen, nu de rest van zijn gezin dood was. Het idee van een

huwelijk was gisteren nog niet eens bij hem opgekomen, zei hij, met een vieze duim een traan van zijn wang vegend, maar zodra hij Dinesh in de kliniek had gezien, had hij geweten dat hij zijn verantwoordelijkheid moest nemen, dat het iets was wat hij ten behoeve van zijn dochter moest doen. Hij was een oude man die binnenkort zou sterven en het was zijn plicht iemand te vinden die voor haar zou zorgen wanneer hij er niet meer was. Het deed er niet toe of hun horoscopen bij elkaar pasten, of welke dag of tijd het gunstigst was, want het was klaarblijkelijk onmogelijk om altijd alle rituelen te volgen. Dinesh had onderwijs genoten en was een goede jongen met verantwoordelijkheidsgevoel, zei hij, weer opkijkend, en daar ging het om. In het kamp was een Iyer die de ceremonie kon voltrekken en als Dinesh ja zei, zou de Iyer hen meteen trouwen.

Aanvankelijk had Dinesh alleen maar nietszeggend naar meneer Somasundaram teruggekeken, niet wetend wat te zeggen. Hij wist niet of hij alles wat gezegd was had begrepen en hij had hoe dan ook niet echt tijd om erover na te denken, want hij moest zo snel mogelijk de kuil graven om in de kliniek plaats vrij te kunnen maken voor alle nieuwe mensen die na de ochtendlijke beschieting waren gekomen. Bij het zien van zijn aarzeling voegde meneer Somasundaram eraan toe dat er geen haast bij was, dat het belangrijk was dat Dinesh enige tijd zou nemen om over zijn beslissing na te denken. Weliswaar was de Iyer de dag ervoor gewond geraakt, maar tot nu toe ging het wel goed met hem en als Dinesh in de loop van de middag ja zei, was er geen reden dat de Iyer niet in staat zou zijn hen te trouwen. Dinesh zweeg nog een tijdje en gaf toen aan dat hij het had begrepen. Hij bleef nog even staan nadat meneer Somasundaram was vertrokken en keerde toen terug naar de grafkuil om verder te graven. Hij stak zijn schop in de aarde, duwde met zijn geringe gewicht

op het handvat en schepte de grond op die hij losgewoeld had terwijl hij het graafritme weer trachtte op te pakken. In zekere zin zou het voorval hem helemaal niet moeten verbazen, want het was duidelijk waarom meneer Somasundaram zijn dochter probeerde uit te huwelijken, misschien niet speciaal aan hem, maar aan iedere huwbare man die hij kon vinden. De afgelopen twee jaar hadden ouders wanhopig geprobeerd hun kinderen uit te huwelijken, met name hun dochters, in de hoop dat die gehuwd minder kans liepen door de beweging opgeroepen te worden. Inmiddels liepen getrouwde kinderen weliswaar net zoveel kans als ongetrouwde om voor de strijd gerekruteerd te worden, maar nochtans bleven veel ouders proberen hun dochters uit te huwelijken in de veronderstelling dat meisjes in gehuwde staat, eenmaal in handen van de regeringstroepen gevallen, minder risico liepen onteerd te worden en dat de soldaten andere prooi zouden prefereren. Daarom begreep Dinesh heel goed waarom het voorstel was gedaan, maar hij vond het heel wat lastiger om te bedenken wat het precies voor hem betekende en wat zijn reactie moest zijn. Eigenlijk had hij er misschien eerder over moeten nadenken, tijdens het graven zijn gedachten op de kwestie moeten concentreren, maar hij had het een goed idee gevonden om te wachten tot hij klaar was met de grafkuil, misschien omdat het werk dat hem te doen stond te veel afleidde, of misschien omdat hij niet wist hoe hij de kwestie moest aanpakken, of misschien omdat het op de een of andere manier aangenaam was de afhandeling uit te stellen. Echter, zodra het graven gedaan was, had hij te horen gekregen dat hij de lichamen van de kliniek naar het graf moest overbrengen en daarna mee moest helpen de gewonden vanuit het kamp naar de kliniek te vervoeren. Te midden van alle chaos en geschreeuw had hij helemaal niet meer aan het voorstel gedacht en nu hij eindelijk van al zijn taken ontheven

was, ontdekte hij dat zijn aanvankelijke gebrek aan inzicht was vervangen door een kalme, overweldigende verwondering. Het was alsof hij zich al die maanden in een dikke mist had bewogen, zonder na te denken had gedaan wat er van hem werd verwacht, waarbij hij weigerde notitie te nemen van de buitenwereld en die tot hem door te laten dringen, en nu, overvallen door het onverwachte voorstel, plotseling ontwaakt na hij wist niet hoe lang in die staat te hebben verkeerd, zag hij voor de eerste keer zijn situatie onder ogen, was hij zich scherp bewust van al die mensen om hem heen en van zichzelf terwijl hij tussen al die mensen door behoedzaam zijn weg zocht.

In een tijdsbestek van enkele weken waren vele tienduizenden daar samengestroomd. Enkelen waren recentelijk uit nabijgelegen dorpen weggehaald, maar de meesten waren vluchtelingen uit noordelijke, zuidelijke en westelijke dorpen, die hun huizen al veel eerder hadden verlaten en al vele maanden op de vlucht waren, van wie sommigen, zoals Dinesh, al bijna een jaar. Elke keer dat ze ergens een kamp opzetten, hadden ze gehoopt dat het de laatste keer zou zijn voordat de beweging de regeringstroepen definitief zou terugdringen en elke keer werden ze door oprukkende beschietingen gedwongen hun biezen te pakken en verder oostwaarts te gaan. Met horten en stoten hadden ze zo de noordelijke provincie van west naar oost afgereisd, door de beschietingen opgedreven in het steeds kleiner wordende territorium dat in het noordoosten standhield, totdat ze, toen ze hoorden over het nog functionerende districtshospitaal en het kamp dat zich daaromheen had gevormd, en van de beweging de verzekering kregen dat dat veilig gebied was dat het leger nooit zou kunnen veroveren, ten slotte uit wanhoop naar het kamp waren gekomen, waar ze dagelijks door steeds meer mensen werden gevolgd en met elke groep werd het tentenkamp rondom het hospi-

taal groter, zoals rondom een gouden schrijn een enorme tempel wordt gebouwd. De eerste granaten waren slechts twee weken eerder op het kamp gevallen, op het hospitaal net de week ervoor en sindsdien waren de beschietingen dagelijks zwaarder en langduriger geworden. Elke aanval bespikkelde het dichtbevolkte gebied met tientallen cirkels van verschroeide zwarte aarde, die merendeels slechts korte tijd onbezet bleven voordat nieuwe bewoners ze in bezit namen. Elk deel van het kamp was bestookt, zelfs een van de schoolgebouwen waarin een geïmproviseerde kliniek was ondergebracht was ondanks de kleine afmetingen geraakt, en in de afgelopen paar dagen was waarschijnlijk een zevende of een achtste deel van de mensen die daar leefden gedood. Er gingen geruchten dat de finale aanval op het gebied in de komende paar dagen zou plaatsvinden, dat het districtshospitaal spoedig zou ophouden te functioneren, dat zelfs de dokter en zijn staf van plan waren de kliniek te verlaten en zich verder oostwaarts zouden vestigen en als reactie waren sommige mensen al begonnen hun spullen te pakken en te vertrekken. Enkelen probeerden over te lopen naar de regeringszijde in de hoop daar opgevangen te worden, maar het was bijna zeker dat de gevechten aan de frontlinie te hevig waren om er levend doorheen te komen. De beweging zou schieten op eenieder die ze op weglopen betrapte en als ze al de andere kant bereikten, wist niemand wat de soldaten met hen zouden doen. In plaats daarvan waren de meesten van plan verder oostwaarts te gaan, dichterbij de kust en verder van de frontlinies, hoewel degenen die wilden blijven beweerden dat de beschietingen daar waarschijnlijk even erg zouden zijn. Het was zinloos, zeiden ze, om uit gewoonte nog verder oostwaarts te trekken, er resteerde nog slechts een kleine strook land, over nog geen twee kilometer waren ze aan zee en dan konden ze nergens meer heen. Ongeveer een week eerder

ging een verhaal rond over een groep van vijftientig of dertig mensen die aan boord van een achtergelaten vissersboot waren gegaan in de hoop op de een of andere manier India te bereiken. Twee dagen later was de boot aangespoeld met daarin de met kogels doorzeefde, lichtblauwe, opgezwollen lichamen van enkele volwassenen en een paar kinderen. Daarom, was het argument, was de beste optie om in het kamp te blijven tot de strijd zou ophouden, in de schuilgangen te blijven als de granaten vielen en te hopen tot het einde ongedeed te blijven.

Dinesh, dat behoeft geen betoog, had zo zijn twijfels of de dingen zo zouden verlopen. Hij had geen enkel overtuigend bewijs dat hij zou sterven en niet zou overleven, maar in dergelijke omstandigheden was geloof in iets wellicht gemakkelijker dan onzekerheid en hij neigde tot de eerste mogelijkheid. Er waren geen aanwijzingen dat er minder werd gevochten en volgens hem was het slechts een kwestie van tijd voordat hij of tijdens een beschieting de dood zou vinden of opgeroepen en vervolgens in de strijd gedood zou worden. En als dat inderdaad het geval was, als hem slechts nog enkele dagen of enkele weken restten, hooguit een maand als hij geluk had, dan moest een zo goed mogelijk gebruik van de resterende tijd hem in zijn besluitvorming leiden en in dat geval was het misschien verstandig dat hij trouwde. Misschien zou het hem goeddoen om de tijd die hem restte door te brengen in gezelschap van een ander menselijk wezen. Ondanks het feit dat hij het afgelopen jaar grotendeels omringd was geweest door een ontelbaar aantal mensen, had hij geen idee wanneer hij voor het laatst werkelijk contact met iemand had gehad. Hij kon zich niet eens meer herinneren wat het was om met iemand anders tijd door te brengen, om gewoon in iemands gezelschap te verkeren, en wellicht was dat, als hij de kans kreeg, de moeite waard. Betekende doodgaan tenslotte niet gescheiden worden van andere

menselijke wezens, van de stroom van menselijke bedrijvigheid, gebaren, geluiden en gezichtsuitdrukkingen waarop je jaren had gedobberd, betekende het niet afstand doen van de mogelijkheid tot contact met een ander menselijk wezen, die je aanwezigheid te midden van anderen altijd bood? Tenzij doodgaan anderzijds vooral betekende van jezelf gescheiden te worden, gescheiden te worden van alle intieme details waaruit iemands leven was gaan bestaan. In dat geval zou hij daarentegen moeten proberen alleen te zijn, zijn resterende tijd moeten wijden om de vorm van zijn handen en voeten, de structuur van zijn haar, vingernagels en tanden in zich op te nemen, voor een laatste keer zich bewust te zijn van het geluid van zijn eigen ademhaling, het gevoel van zijn uitzettende en inkrimpde borstkas. Natuurlijk had hij geen echt idee wat doodgaan betekende, hij was niet in een positie helder over dat onderwerp na te denken. Waarschijnlijk hing het af van wat leven betekende, en hoewel hij al een tijdje leefde, wist hij eigenlijk niet meer of het had betekend samen met andere mensen te zijn of vooral alleen met zichzelf.

Dinesh merkte op dat de grond onder hem niet langer voorbijgleed. Kennelijk was hij stil blijven staan, maar hoe lang hij daar al roerloos stond wist hij niet. Uit de stoffige kaalheid van het gebied maakte hij op dat hij zich bij de noordoostelijke grens van het kamp bevond, behoorlijk ver van de kliniek vandaan. Verspreid om hem heen en in de verte begrensd door stoffige struiken en vermoeide, slaphangende bomen stonden, overeind gehouden door stokken die niet langer dan een meter waren, enkele witte tenten, de recentste uitbreiding van het kamp. Het omringende terrein was bezaaid met spullen, met tassen, pakjes, potten, pannen en fietsen, op de grond ernaast lagen of hurkten mensen in groepjes van drie of vier, sommige sliepen, andere wachtten alleen maar, en voor zover hij kon zien sprak niet een

van hen. Dinesh liep naar een dunne, kale boom, en passeerde daarbij een vrouw die in haar eentje zat en dwangmatig zand van de grond at – hap na hap, zonder te kauwen, aangezien zand niet gekauwd kan worden, maar ze vermengde het zand met speeksel en slikte het dan gewoon door. Hij liet zich vermoeid tegen de boom zakken, met zijn rug heerlijk tegen de schors gedrukt, en strekte zijn benen uit zodat zijn dijspieren, uitgeput van al het graven, eindelijk konden ontspannen. Hij leunde voorover en begroef zijn gezicht in zijn handen. Hij had die nacht helemaal niet geslapen, de hele week nauwelijks. Diep in zijn achterhoofd bonsde het, en zijn ogen waren zwaar alsof zich langs de randen van zijn oogleden lood had opgehoopt waardoor ze zo uitrekten dat ze binnenkort doorzichtig zouden zijn. Hij hield zijn ogen dicht en masseerde zijn oogleden krachtig met zijn duimen, registreerde hoe het bloed traag door de dunne huid van zijn oogleden stroomde, zwaar op zijn vermoeide ogen klopte. Het was niet dat hij niet geprobeerd had te slapen, maar hoe moe hij ook was en hoe hard hij ook probeerde, hij kon nooit erg lang of goed slapen. Zijn slaap was altijd licht, oppervlakkig en gemakkelijk te onderbreken. Misschien had dat te maken met het feit dat het moeilijk was op een niet-vertrouwde plek in slaap te vallen, zoals je, wanneer je voor het eerst een bepaalde bus of trein neemt, altijd enigszins bang bent dat er iets misgaat wanneer je indommelt, dat je tas misschien wordt gestolen of dat je de halte mist. Dinesh was nu drie weken in dit kamp, en hij voelde zich er weliswaar niet thuis, maar hij was zeker geen volslagen vreemde meer; de kleine plek in de jungle net ten noordoosten van de kliniek die hij zich eigen had gemaakt, was rustig en comfortabel, een plek waar hij als hij wilde kon uitrusten als in de beschutting van zijn eigen kamer. Iedere avond ging hij daarheen en legde zich te ruste, maar zodra hij zijn ogen sloot en wegdommelde,

terwijl zijn bewustzijn zachtjes heen en weer wiegde in de richting van een droom, voelde hij hoe in hem plotseling een gevoel van onzekerheid of een naar voorgevoel de kop opstak. Het was alsof hij zich door in slaap te vallen blootstelde aan een gevaar dat slechts door wakker te blijven afgewend kon worden, alsof de grond, wanneer hij zijn bewustzijn volledig losliet, onder hem vandaan zou wijken en hij achterwaarts door de duisternis vallend ergens terecht zou komen waar hij niet wilde wezen.

Voordat het schieten begon, voordat de aarde begon te schokken, was er altijd gedurende een fractie van een seconde een geruis ver weg als van lucht die met hoge snelheid door een buis suist, een gesis dat vloeiend overging in een gefluit. Dat fluiten hield enige tijd aan en vervolgens vond er een sidderende beving plaats, ongeacht waar je stond, schudde de grond onder je voeten, waarna een striemend hete luchtvlaag en ten slotte een oorverdovende explosie volgden. Het was een luide, ondraaglijk luide explosie, onmiddellijk gevolgd door andere, zo luid dat al na de eerste de volgende niet meer te horen waren. Ze konden slechts geregistreerd worden als de alomtegenwoordige afwezigheid van geluid, als een serie leegten of vacuüms in de geluidssfeer, dusdanig groot dat zelfs het geluid van denken niet te horen was. De wereld werd stom, als een stomme film en als resultaat bracht de beschieting vaak een gevoel van kalmte in Dinesh teweeg. Hij sprong niet overeind om beschutting te zoeken, maar bleef eerst roerloos staan, haalde diep adem, keek verbaasd en ook enigszins verward om zich heen alsof de draad die hem had geleid in de rust voor de beschietingen plotseling doorgesnapt was. Hij probeerde zijn positie te bepalen en dan pas begon hij te lopen, langzaam, rustig, niet naar een van de schuilgangen die over het hele kamp verspreid waren aangelegd, maar naar het stuk oerwoud dat de noordelijke grens van het kamp scheidde

van de kust. Op een dag had hij daar rondgelopen en een kleine houten vissersboot aangetroffen, die iemand, waarschijnlijk de eigenaar, landinwaarts had getrokken en met de bodem omhoog gelegd, in de hoop dat hij daar veiliger was dan op het strand. Over de geschilderde buitenkant was zich al een laag mos beginnen te vormen, maar de naam, Sahotharaa, was nog steeds, ondersteboven aan de voorkant, leesbaar. De rand van de boot liep in een boog omhoog naar de boeg en achterstevan en hij ontdekte dat hij via het middengedeelte in de donkere, koele, besloten schuilplaats kon kruipen. De lucht was enigszins bedompt, maar de boot was lang en binnen was ruimte om zich uit te strekken, zelfs om te slapen, maar om de een of andere reden kon Dinesh tijdens beschietingen niet languit liggen. In plaats daarvan zat hij rechtop, voorovergeleund om niet met zijn hoofd tegen de nu als dak dienende bodem te stoten, zijn knieën opgetrokken en zijn armen eromheen. Zo zat hij naar het leek uren achtereenvolgend naar de grond voor hem te staren, terwijl het hout bij elke nieuwe explosie kraakte, vlogen hete lucht naar binnen golfd en weggetrokken via de kieren tussen de boot en de grond, en hij zijn lichaam ontspande in plaats van verkrampde zodat hij zichzelf kon voelen trillen wanneer de aarde schokte. Op zulke momenten voelde hij zich altijd merkwaardig onstoffelijk, alsof hij van buitenaf naar zichzelf keek, keek hoe zijn handen vanzelf ineensloegen en zijn vingers zich vanzelf verstrengelden. Gelaten registreerde hij hoe zijn borst uitzette en inkromp, hoe lucht in en uit zijn mond ging, en zo bleef hij in- en uitademen, lang nadat de beschieting was afgelopen.

Natuurlijk reageerde niet iedereen zo en Dinesh aanvankelijk, toen zijn moeder nog leefde en hij minder berustend stond tegenover alles wat er om hem heen gebeurde, ook niet. In het begin deed hij mee met het algemene misbaar, met het gegil en

geschreeuw en de uitzinnige pogingen om vrienden en familie te vinden voordat de beschieting zo erg werd dat iedereen moest ophouden in het rond te rennen. Met gebruik van houten planken en stenen van nabijgelegen gebouwen waren mensen in het kamp dankzij onderlinge samenwerking erin geslaagd honderden schuilgangen aan te leggen om zich tijdens de bombardementen in te verschuilen. Sommige waren bijna manshoog, maar de meeste waren niet dieper dan een meter twintig en net groot genoeg voor negen à tien in elkaar gedoken en dicht opeengepakte mensen. Naast de openingen lagen bladeren van kokos- en palmyrapalmen, en als ze geluk hadden golfplaten, en als het tijd was om onder te duiken, trokken ze dit materiaal als afdekking over hun hoofden. De schuilgangen boden geen bescherming aan in de onmiddellijke nabijheid neerkomende granaten, en hoewel ze beschutten tegen granaatscherven, veruit de grootste oorzaak van al dan niet dodelijke verwondingen, was hun nut vooral dat de onderduikers zich omringd wisten door vier dichte wanden, een vloer en een dak, net zoals struisvogels die bij dreigend gevaar verkieszen niet weg te rennen, maar liever hun kop in het zand steken zonder zich te bekommeren om hun onbeschut- te lijf. Bij elke explosie schudde de grond onder hen, brokkelde de klei beetje bij beetje van de aarden muren; in deze donkere schuilgangen zaten ze, hun lichamen krampachtig roerloos, en terwijl in hun hoofden de gedachten raasden als gasdeeltjes in een verhitte container, probeerden ze de inslag van elke granaat ten opzichte van hun locatie te schatten, vroegen ze zich af of er misschien bij een bepaalde explosie bekenden waren getroffen, voorspelden ze op grond van verschillende modellen waar de volgende granaten zouden vallen en herzagen die modellen als ze fout bleken, en intussen was hun enige steun de beperkte ruimte en de gejaagde of ontspannen, snelle of langzame adem-

haling van de anderen die zich om hen heen verdrongen.

Als ze op de een of andere manier te weten kwamen dat buiten een bekende tijdens de beschieting was omgekomen, begonnen de vrouwen te jammeren en zichzelf te slaan. Ze sloegen met hun hoofden tegen de wanden van de schuilgang, rukten zo wild aan hun haren dat ze die uit hun hoofd trokken en zo lagen veel schuilgangen aan het einde van elke beschietingsperiode vol met dotten lange, vieze haren. Als buiten een familielid was getroffen, renden ze jammerend en schreeuwend de schuilgang uit, en met hun smekende gezichten naar de hemel gericht brachten ze het gewonde lichaam in veiligheid, sleepten het mee aan het hemd of een broekspijp, een hand of een voet of zelfs aan enkele plukken haar, ook als de persoon in kwestie duidelijk dood bleek te zijn. Anderzijds waren de mannen over het algemeen kalmer, sommige bijna onbewogen. Misschien rolde er een enkele traan over hun verstomde gezicht, liepen ze langzaam en zonder iets te zeggen naar de dode lichamen van hun verwanten, en knielden ze voor hen neer, ook als de grond beefde en de granaten rondom hen explodeerden. Ze gingen naast de lichamen van hun geliefden zitten en snikten geluidloos, heen en weer wiegend, zonder aandacht voor wat zich om hen heen afspeelde. Liefdevol streelden ze het gezicht en de borst van de overledene. Ze streken voorzichtig over de oogleden, masseerden de armen en kusten de handen. Ze bogen zich voorover en begroeven hun gezicht in de hals van de dode, waarbij ze diep inademden, alsof ze de specifieke geur van de dode in hun geheugen wilden opslaan. Terwijl de vrouwen Dinesh deden denken aan afgehakte gekkostaarten die, lange tijd nadat het lijf dat hen zo lang heeft gedragen verdwenen is, blijven zwiepen en moedig weigeren de hoop op te geven ook al is de bron van leven en zin verwoest, herinnerden de mannen Dinesh aan de kikkers waarover hij lang geleden op school had

geleerd, en waarvan wetenschappers het ruggenmerg opensneden om te bestuderen hoe verschillend de grote en kleine hersenen functioneerden. In tegenstelling tot de kikkers in vijvers en plassen met hun immer uitzettende en inkrimpende natte vel en hun diepe, voldane, immer rijzende en dalende stemmen, de belichaming van organische bloei, waren deze verminkte kikkers volledig roerloos en stil, reageerden niet op prikkels, bleven passief ook als ze gepord of geprikt werden. Het was onmogelijk op te maken of ze honger of dorst hadden, rustig of bang waren, want ze bewogen slechts als ze omvergeduwd werden, waarna ze alleen maar overeind kwamen en weer uitdrukkingsloos voor zich uit staarden, een uitdrukkingsloosheid die hen tot aan hun dood vergezelde.

Als de beschieting voorbij was, werd het kamp vervuld van een intense stilte. Het duurde altijd even voordat het doordrong dat het voorbij was, want allemaal zaten ze met dichte ogen, handen voor hun oren en gezichten tegen de grond gedrukt. Niemand in het kamp kon met zekerheid zeggen op welk moment de oorverdovende stilte van het beschieten plaatsmaakte voor de gedempte stilte van de rust, en voorkomen was altijd beter dan genezen, want soms werd het beschieten tien of vijftien minuten onderbroken om vervolgens plotseling weer hervat te worden, als een truc om hen te laten denken dat alles voorbij was zodat ze naar buiten kwamen om voor de gewonden te zorgen. Pas veel later, als ze weer bij zinnen waren gekomen, als ze het verschroeide vlees roken en de gewonden hoorden schreeuwen, kon ieder voor zich er zeker van zijn dat de beschieting voorbij was. Zelfs dan bleven de meesten doodstil zitten, hun gezichten uitdrukkingsloos. Bij een klein aantal, elke keer een paar meer, was het gezicht vertrokken tot een verwrongen, onmenselijke uitdrukking. Ze friemelden aan de stof van hun sarongs of jur-

ken, rolden brokjes aarde tussen hun handen, terwijl ze eigenaardig lachten en in zichzelf fluisterden. Eén keer zag Dinesh een man met een geamputeerde arm na een beschieting rondwalen alsof hij zijn ontbrekende lichaamsdeel zocht. Hij raapte de verschillende onderarmen die hij vond op en probeerde ze, alsof hij nieuwe kleren aan het passen was en elke keer dat de maat of de kleur niet klopte, kneep hij zijn lippen ontevreden opeen. Degenen die daartoe in staat waren, vermanden zich en ontfermden zich over de gewonden en borgen de doden. Er was niet genoeg petroleum om alle lijken te verbranden en dus begroeven ze ze simpelweg: elk lichaam werd in stukken stof of zeil gewikkeld en vervolgens in gegraven kuilen aan de rand van het kamp gelegd, tenzij er een granaat op een schuilgang was gevallen en in dat geval werd de gang gewoon dichtgegooid met aarde. De afgelopen paar dagen was het delven van graven een te grote taak geworden en de meeste lichamen die niet door verwanten werden opgeëist werden eenvoudig met stukken zeil of bladeren bedekt, en soms zelfs daar waar ze waren aangetroffen onbedekt achtergelaten. Hoe dan ook waren vele lichamen niet compleet en in zekere zin leek het gepaster ze te laten zoals ze waren in plaats van alleen de grootste delen die ze konden vinden te begraven.

Dinesh werd altijd bevangen door een vreemd gevoel als hij na een bombardement in de stilte ronddoolde. Ook als hij een speciale opdracht moest uitvoeren, als hij een graf voor een dode groef of meehielp de gewonden naar het hospitaal of de kliniek te vervoeren, had hij nog steeds het gevoel dat hij niet echt wist wat hij deed of waar hij heen ging. Dan liep hij lange tijd verwaasd door het verbrande en verwoeste kamp, gedesorienteerd, als een van zijn boom afgerukt blad dat op goed geluk over braakliggend terrein werd geblazen, zonder band met enig levend wezen. Misschien leek het op het gevoel dat hij had toen hij